

Emancipace

Před emancipací

Právní postavení Židů se ve středověkých a raně novověkých křesťanských státech odlišovalo od postavení křesťanů. Židovská komunita jako celek podléhala přímo panovníkovi a často byla definována jako jeho „majetek“. Panovník jí zaručoval ochranu, vyžadoval však odvádění vysokých daní. Židé také od raného středověku museli žít odděleně od okolního obyvatelstva. Při pohybu mimo ghetto, které bylo často velmi úzce vymezené, musel Žid ve většině zemí nosit zvláštní označení, které upozorňovalo na jeho židovství.

[Antisemitismus > Antijudaismus, s. 132](#)

Důsledkem zvláštního právního postavení Židů však nebyla pouze diskriminace. Židovské komunitě se tím zároveň otevřela možnost vybudovat nejen vlastní zdravotní a dobročinné instituce, ale také své školy a soudy. Ty výrazně ovlivnily a upevnilly specifickou identitu Židů. Židovský soud, tzv. *bejt din*, rozhodoval o všech otázkách z oblasti rodinného, obchodního, rituálního či trestního práva, a to podle právního systému odvozeného z *Talmudu*. Soudu většinou předsedal rabín dané židovské obce. Pouze konflikty mezi Židem a křesťanem posuzovala komise, ve které zasedali křesťanský a židovský soudce.

Až do počátku emancipace v podstatě neexistovali jiní než tradiční Židé, protože náboženské právo do detailů vedlo Židy v jejich každodenním životě. Emancipační proces pak na jedné straně rušil postupně jednotlivá diskriminační nařízení, na druhé straně také umožnil větší náboženské rozrůznění židovské komunity.

Ghetto

Pojem ghetto označuje prostorově oddělenou čtvrť nebo oblast, zpravidla určenou pro menšinu. Ve středověké a novověké Evropě byli na mnoha místech v ghettech nuceni žít Židé, kteří byli po dlouhou dobu jedinou tolerovanou náboženskou nekřesťanskou menšinou. Název ghetto je odvozen od raně novověké židovské čtvrti v Benátkách. Ghetto však neznamenal vězení – Židé z nich směli vycházet a zčásti je vnímali také jako židovský prostor, v němž bylo možné snáze dodržovat šabat a jiné židovské náboženské předpisy. Zároveň také usnadňovalo obranu v případě napadení nebo pogromu.

[Holocaust a lidské chování > „Ghetto bez zdi“, s. 303](#)

V českých zemích sice existovaly židovské čtvrti (například v Praze), ale povinné soustředění v ghettu bylo teprve důsledkem působení absolutistického státu. Oddělení Židů nařídil v roce 1727 císař Karel VI. (zároveň vydal tzv. familiantský zákon, který omezoval počet Židů v Čechách a na Moravě). V době emancipace byla ghetta či další omezení týkající se usazení a bydlení Židů zrušena. Ghetto se v přeneseném slova smyslu stalo symbolem útlaku, feudalismu či náboženských předsudků.

74 – Translokační plán Bečova nad Teplou

Národní archiv

Translokační reskript byl vydán roku 1726 císařem Karlem VI. Prikazoval Židům přestěhovat se do zvláštních ulic a čtvrtí, které se nacházely v dostatečné vzdálenosti od kostelů, katolických hřbitovů a míst, kterými procházely náboženské průvody. Část ghett se musela přemístit, v některých oboích, kde byli Židé rozptýleni, vznikla ghetta nová.

Emancipace

Emancipace, slovo pocházející z latiny, označuje vyproštění se ze závislosti na něčem nebo někom. V antickém Římě znamenala právní krok, v němž otec označuje syna za svéprávného. Pojem emancipace se používá pro označení snahy různých skupin po získání rovnoprávnosti a politických práv. Hovoří se tak o emancipaci rolnické třídy, dělníků, emancipaci žen či Židů.

Užiteční pro stát

Zatímco v některých zemích (ve Spojených státech amerických nebo ve Francii v době Francouzské revoluce) byli Židé na základě všeobecného pojetí lidských práv emancipováni jedním krokem, ve střední Evropě, včetně habsburské monarchie, bylo jejich zrovnoprávnění procesem, který trval několik generací.

V habsburské monarchii začal proces emancipace v letech 1781–1782. Jejím cílem nebylo zrovnoprávnění Židů (ostatně ani další skupiny obyvatel nebyly plně rovnoprávné ve smyslu plných občanských práv), ale zvýšení jejich užitečnosti pro stát a zejména pro jeho ekonomický rozvoj. Částečná emancipace Židů byla součástí reformy, jež měly z monarchie vytvořit centralizovaný stát, který nebrzdila různá předmoderní feudální privilegia. Josef II. proto Židům dovolil studovat též na křesťanských školách a zrušil mnoho omezení týkajících se výkonu povolání. Josefínské reformy sice nepřinesly očekávané ekonomické změny u židovských obyvatel, ale měly velký vliv v oblasti vzdělávání a kultury. Významným způsobem přispěly k sekularizaci a ke změně jazykových preferencí.

Částečné uvolnění protizidovských předpisů přinášelo pro Židy také omezení autonomie židovských obcí, které ztratily soudní pravomoci a stávaly se hlavně obcemi náboženskými, jež se staraly pouze o duchovní potřeby svých členů. Židé také od této doby měli povinnost sloužit v armádě, což zpočátku naráželo na obtíže s dodržováním šabaty a zajištěním košer stravy. Josef II. a jeho úředníci také prosazovali němčinu jako jazyk židovských škol. Ačkoli byla tato snaha později často označována za germanizaci,

nebyl panovník veden nacionalismem. Šíření němčiny pro něj bylo pouze prostředkem centralizace monarchie a šíření jeho reform.

Reformy Josefa II. zdaleka nezpřístupily Židy všem omezením. I nadále platil tzv. familiantský zákon a Židé nyní navíc při sňatku museli předkládat potvrzení o znalosti němčiny (diplom o studiu na německé škole), doložit značný majetek a další dokumenty. Nesměli se nadále v českých zemích volně usazovat a neprosadila se volnost stěhování. I nadále židovské obyvatelé zatěžovala toleranční daň a některá omezení obchodu.

Rovnoprávní občané

Židé byli zrovnoprávněni teprve během revoluce v letech 1848–1849, na níž se také mnoho židovských studentů, novinářů či intelektuálů podílelo. Již v prvních dnech revoluce například ve Vídni padl student Heinrich Spitzer. V rámci nově nalezeného bratrství mezi Židy a křesťany byl pohřben spolu ostatními padlými, za účasti křesťanských a židovských duchovních. V říjnu 1848, po potlačení říjnového povstání, byl Hermann Jellinek, vydávající jeden z vídeňských revolučních listů, popraven. Oba tito „revolucionáři“ pocházeli z Moravy.

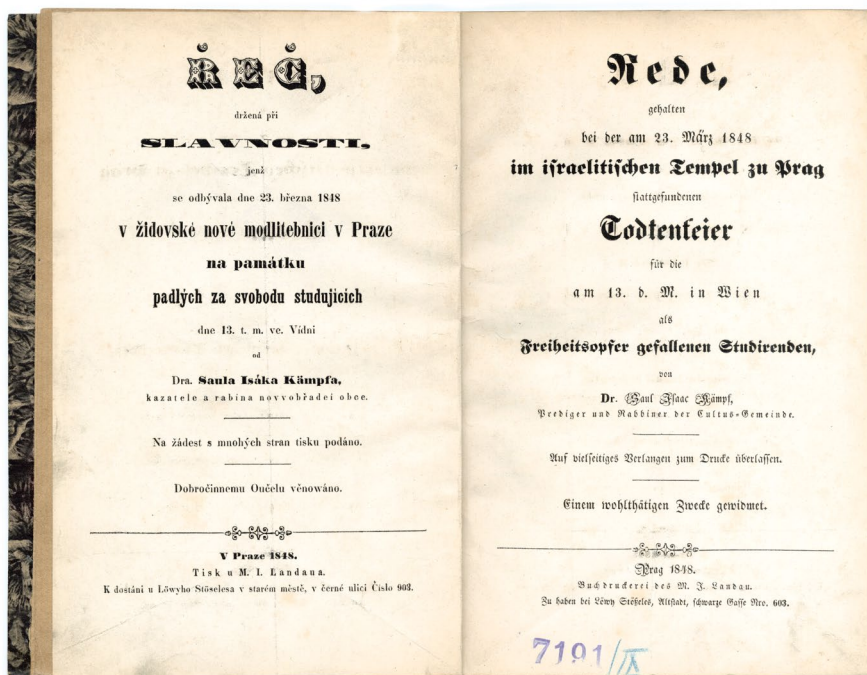
Na druhou stranu však revoluční nadšení oslaboval také odpor vůči emancipaci Židů, lidové protesty a násilí. Různé postoje vůči židovským členům národních gard, v nichž sloužili měšťané a které měly ochraňovat revoluci a byly zároveň ztělesněním rovných občanských práv, ilustrují, že rovnoprávnost Židů se nepovažovala za samozřejmost. Zatímco v některých místech byli Židé do těchto ozbrojených útvarů bez potíží přijímáni, v jiných se křesťanští členové proti Židům vymezovali. V několika moravských městech kvůli tomu dokonce vznikly samostatné židovské gardy. Na řadě míst také během revoluce došlo k protižidovskému násilí a k pokusům o rabování v židovských čtvrtích.

Ústava přijatá v březnu 1849 sice poprvé zrovnoprávnila Židy s ostatními občany, nikdy však nenabyla platnosti a nakonec byla tzv. silvestrovskými patenty z roku 1851 zrušena. Některá ustanovení však i nadále platila, například osvobození rolníků z poddanství nebo základy občanského práva. I když byl zrušen tzv. familiantský zákon a Židé měli větší možnost stěhování, celkové zrovnoprávnění bylo v 50. letech 19. století, v době autoritativního režimu symbolizovaného ministrem vnitra Alexandrem Bachem, odloženo. Teprve v 60. letech 19. století, po obnovení ústavnosti, získali Židé plná občanská práva. Definitivní zrovnoprávnění však znamenala až liberální ústava přijatá v prosinci 1867, která potvrzovala základní občanská práva a svobody bez ohledu na vyznání nebo národnost.

75 – Karikatura zesměšňující emancipaci Židů a jejich schopnost vojenské služby, respektive – v tomto případě – podílu na národních gardách, které vznikaly během revoluce 1848–1849, Lipsko 1848

Eduard FUCHS: *Die Juden in der Karikatur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte*, München 1921, s. 125

76 – Řeč rabína Isaaca Saula Kämpfa ve Staré škole (dnes Španělská synagoga) v Praze připomínající památku padlých při revoluci ve Vídni, 23. března 1848

Saul Isaac KÄMPF: *Rede, gehalten bei der am 23. März 1848 im israelitischen Tempel zu Prag stattgefundenen Todtenfeier für die am 13. d. M. in Wien als Freiheitsopfer gefallenen Studirenden* = *Řeč, držená při slavnosti, jež se odbyvala dne 23. března 1848 v židovské nové modlitebnici v Praze na památku padlých za svobodu studujících dne 13. t. m. ve Vídni*, Praha 1848, s. 11–12

¹ Semité a Jafetitě, biblické kmeny odvozené od synů Noemových.

„Vždyť pak sme občané jednoho města, dítky jedné země, poddaní jednoho krále! Vždyť pak jsme všichni stejně nadšeni láskou k drahé vlasti, věrností k dědičnému domu panovníckému, poslušností zákonů! Vždyť jsme se dělili o utrpení vlasti, proč se nyní nemáme také o její rozkoš a slasti dělit. Pocházíme od Germanů nebo Slovanů, od Semitů nebo Jefetitů¹ – to jedno jest, nyní jsme Češi všichni. Buďme tím ale v nejprísnějším smysle slova! Pozorujeme jen líbeznou spořádanost této rajske země, kterou vlastí jmenovati se nám poštěstilo; zde se střídají hory a doly, pastvy a květná luka jedno za druhým rychle po sobě. A tyto tak značně vyznamenané rozdílnosti v jednotlivém uzpůsobí se v souzvuknou jednotu v okrouhlé celosti. Věru smysluplný obraz pro obyvatele této země, aby i oni – jakkoli rozdílní původem a jazykem v jednotlivém – přece v celosti a velikosti bezmezerou jednotu představovali. Tato pro blaho vlasti nevyhnutelná jednotu může jen tehdaž pravou býti, když slunce svobody, které zemi této vzešlo, všem dítkám jejím bez rozdílu svítí a je ohřívati bude. Pokud ještě jediný syn těchto bujných krajín své rámě spoutané, kroky své ohrazené, síly své zlomené uvidí, – potud zůstane přání hodná jednoty mezeratá, potud se strom volnosti v půdě té kořenem neujal, potud šlechetná krev, která pro svobodu tekla, se nesmířila, potud nenajdou duše udatných obětí nižádného pokoje; neboť vítězství jejich je poloviční, nedokonalé, nejisté. Jestli že se Vám ale opravdu o to jedná, abyste dluh padlým splatili; – jestli se opravdu o to jedná, abyste jim pomník postavili, jaký přečká kámen a kov – tedy žádejte svobodu pro všechny, pro všechny bez rozdílu! Tedy promluvte to veliké slovo, že v této Bohem požehnané zemi jen bratry znáte, bratry stejného práva jako stejné povinnosti. Potom svět pozná, že jste slovu nejdobrotivějšího vládce dobře porozuměli, – potom svět pozná, že jste svobody hodni, potom – buďte ubezpečeni – svoboda mezi Vámi se ujme, květ vypustí a požehnané ovoce ponese.

Ano potom se šlechetná krev obětovaných hrdin smíří, pokoj a mír jejich popeli se dostane a štěstí a spása mezi námi a našimi potomky přebývati bude.“

77 – Prohlášení Národního výboru v Praze proti protizidovským výtržnostem, 1848

„Tištěné listy se v zemi rozšiřují, kterýchžto úkol jest rozjitřiti lid proti židům. Milovaní krajané, nesmíte věřit vše, co tištěno jest, máme svobodu tisku a i zlomyslný smýšlení své černé na bílém v zemi rozesílat může [...].

[...] Komu chcete více věřit, kdo ve Vaší vážnosti výše stojí, náš božský učitel Ježíš Kristus anebo onen zlomyslný člověk, jehožto list jste do rukou dostali [...] miluj bližního svého jako sebe samého, tak zní dva zákony. Což myslíte, že žid naším bližním není, protože židem jest? Což není žid člověkem? [...]

[...] Vlastnost a osobní jistota každého, byť by žid, nebo křesťan byl, zákonem chráněna jest a i budoucně chráněna býti musí; považte, že ještě ten, který vlastnost a osobní jistotu kohokoli, žida nebo křesťana, ruší, přísnosti zákona propadne a trestán býti musí dle úplné přísnosti zákona, co rušitel pokoje a pořádku.[...]“

Miloslav NOVOTNÝ, ed.: *Letáky roku 1848*, Praha 1948, s. 130–133

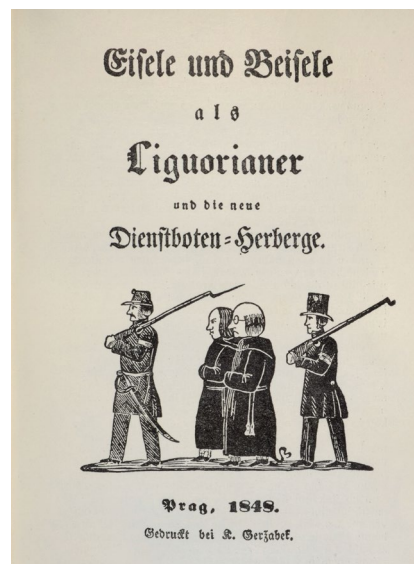
78 – Moritz Hartmann o protizidovských výtržnostech v Praze

„Už několik dní se šušovalo, že se chystá hon na židy; úřady podnikly svá opatření, ale byly i s národní gardou bezmocné. Svornost, která by bývala mohla něco udělat, neudělala nic. Židé, kteří už několikrát na tandlermarktu¹ čelili útokům, zavřeli krámy a stáhli se do židovského města. Jednoho dne jsem se s dvěma přáteli procházel poblíž divadla, když tu jsme z tandlermarktu zaslechli ohromný lomoz: křik a rachot, jako by padalo lešení. Rozeběhli jsme se tam a viděli, jak rozlícený dav strhává prázdné židovské krámy. Když byli hotovi, křičeli: ‚Na židy! Do židovského města!‘ – Běžel jsem domů pro zbraně, potom do budovy pražské univerzity v Karolinu, kde jsem našel mnoho studentů, z nichž někteří byli ochotni se ubohým Židům vydat na pomoc. Utvořili jsme malý hlouček a do jeho čela se postavil dobrý Schiller, poručík studentů. Vedle mne pochodoval doktor Johannes Spielmann, druhý ředitel blázince. Když jsme dorazili na Staroměstské náměstí, viděli jsme, že celou část velkého prostranství, která přiléhá k židovskému městu, zaplnila obrovská horda lidí. Křičeli, nadávali, falešně obviňovali židy, aby si navzájem dodali odvahy k útoku a násilnostem. Náš dobrý vůdce zavelel vpřed a my jsme v těsném šiku pochodovali zuřícím davem, jehož veškerá zloba se obrátila proti nám, neboť poznali, že spěcháme Židům na pomoc. Ale neodvážili se nás napadnout. Kdyby se jen jeden z nich odvážil na náš malý hlouček zaútočit, byli bychom ztraceni. Spokojili se se zuřivými slovy a posunky. Nikdy nezapomenu na běsem sinalou tvář zednického políra, který patřil k vůdcům toho davu, celou dobu běžel vedle nás a štekavě, div mu pěna nešla od úst, opakoval: ‚Já jsem taky vzdělaný člověk, ale nikdy jsem neslyšel, že by někdo chránil židy!‘ – Šťastně jsme pronikli do úzké uličky, která na náměstíčku vede do židovského města. Byla to těžká cesta.

Nějací studenti už tam byli a mnoho z nich patřilo k české straně. Utvořili jsme řetěz a s napřaženými bajonety jsme uzavřeli uličku vedoucí do židovského města. Dav se s nadávkami a křikem tlačil tak, že jsme často museli bajonety stáhnout, abychom nenabodli ty, co byli docela vpředu. Tak jsme stáli několik hodin.“

Wilma IGGERS: *Die Juden in Böhmen und Mähren. Ein historisches Lesebuch*, Mnichov 1986, s. 133–134

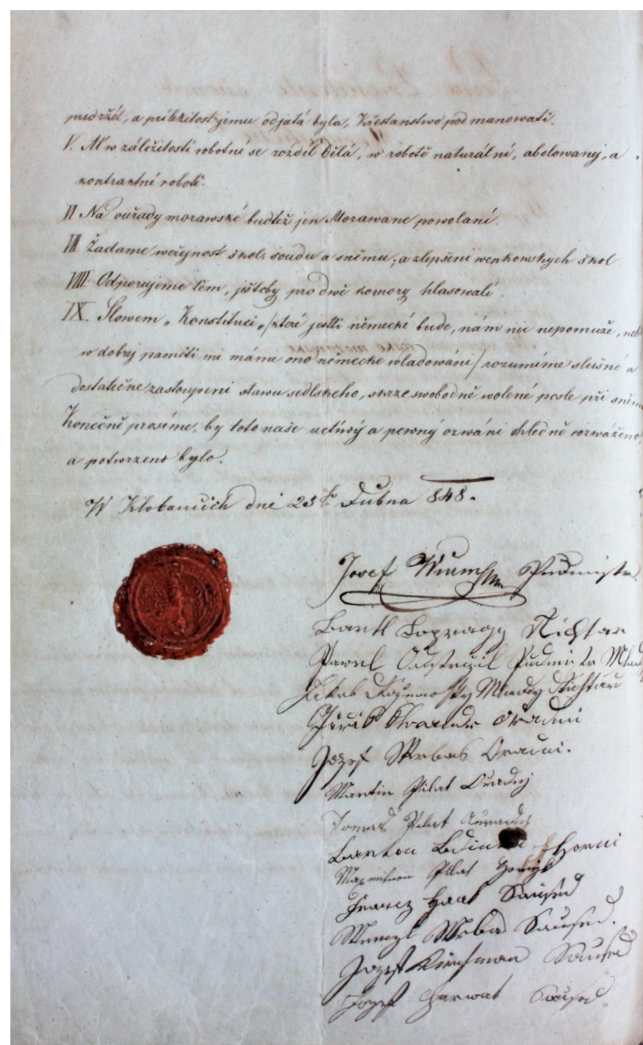
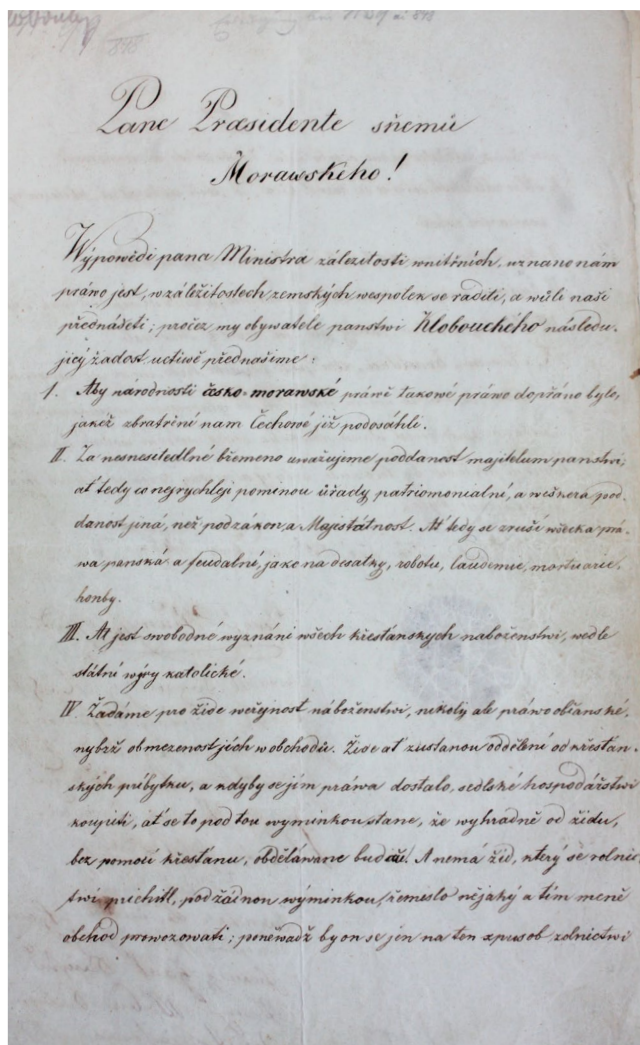
Konec cenzury a svobodná atmosféra revoluce 1848 vedly k živé výměně názorů zprostředkovaných v tisku a v letácích. K nim patřily i protizidovské letáky, které odmítaly zrovnoprávnění Židů. Pražský Národní výbor se proto snažil odvrátit hrozbu protizidovského násilí.

79 – Příklad protizidovských populárních letáků, Praha 1848

Miloslav NOVOTNÝ, ed.: *Letáky roku 1848*, Praha 1948, s. 131
Národní knihovna České republiky

¹ Pražské trhoviště, na němž prodávali židovští obchodníci.

Židé v Kloboukách a okolí

První židovská rodina se v Kloboukách usadila teprve na začátku 19. století, kdy se stává nájemcem místní vrchnostenské koželužny. Ze soupisu obyvatel provedeného v roce 1820 vyplývá, že v té době žije v Kloboukách sedm Židů z celkem 1608 obyvatel, v roce 1834 to je deset Židů z 1942 obyvatel. Teprve v roce 1848 je Židům povoleno se do Klobouků volně stěhovat. Mnohem početnější židovská komunita se v první polovině 19. století nacházela v nedalekých Dambořicích (v roce 1836 zde žilo 431 Židů), kde fungovala synagoga, hřbitov i židovská škola, které sloužily také Židům z okolních obcí včetně Klobouk.

80 – Petice moravskému zemskému sněmu proti emancipaci Židů, 1848

Bohumilice, Borkovany, Kašnice, Klobouky, Šitbořice, panství Klobouky
Petice požaduje také rovnoprávnost pro „česko-moravskou“ národnost, zrušení poddanství a svobodu všech křesťanských vyznání.

„Pane präsidente sněmu moravského!

[...]

IV. Žádáme pro židé veřejnost náboženství, nikoli ale právo občanské, nýbrž obmezenost jich v obchodu. Židé ať zůstanou odděleni od křesťanských příbytků, a kdyby se jim práva dostalo, sedlské hospodářství koupiti, ať se to pod tou výminkou stane, že výhradně od židů bez pomoci křesťanů obdělávané budou. A nemá žid, který se rolnictví přichytl, pod žádnou výminkou řemeslo nějaký a tím méně obchod provozovati; poněvadž by on se jen na ten způsob rolnictví přidržel, a příležitost jemu odjata byla křesťanstvo podmaňovati.

[...]

V Kloboucích dne 25. dubna 1848.“

290 podpisů

Velké Meziříčí

Petice požaduje také úpravy v obecní a městské správě, reformu školství, zřízení gymnázia a úpravu mýt a cechů, zákaz podomního obchodu a další.

„Židé

A. Protestujeme proti tomu, aby Židé požívali stejných občanských práv jako křesťané. Činíme tak nikoli z náboženské nenávisti, nýbrž proto, že Židé neberou naši vlast za svou vlastní a sami se tak už staletí prokazují jako cizinci v této zemi, oddělení skrze náboženství a cizí zvyklosti.

B. Požadujeme, aby byli Židé, kteří jsou usazeni na území města, popohnáni k tomu, aby vylepšovali cesty a nesli společně s křesťany všechna břemena.

C. Židé, kteří žijí v páru neoddáni, by měli být vykázáni z území města.

D. Židům by měl být zakázán podomní prodej, neboť jím jsou poškozováni obchodníci platící daň z příjmu.

E. K zabránění veškerých nepořádků a neřestí by se mělo přísně dohlížet na to, aby Židé nesměli vzít do služby žádného křesťanského sluhu, zvláště pak je-li ženského pohlaví.

F. V židovských palírnách by neměla být povolena žádná hudba, jelikož takto jsou kaženi křesťanští sluhové.
[...]"

červen 1848, 15 podpisů

Jiří RADIMSKÝ, Milada WURMOVÁ: *Petice moravského lidu k sněmu z roku 1848*, Praha 1955, s. 78, 187, 190

Moravský zemský archiv v Brně

Židé ve Velkém Meziříčí

Počátky židovského osídlení ve Velkém Meziříčí spadají pravděpodobně do 15. století, kdy jsou Židé vypovídáni z moravských královských měst a usazují se v menších okolních městech a vesnicích. První zaručená zpráva o Židech ve Velkém Meziříčí však pochází až z roku 1636. Židé se zde živilí především obchodem se lnem a drobnými řemesly, v 18. a 19. století se stal populárním prostředkem obživy také podomní obchod, tzv. hauzírnictví. Rostoucí hospodářská síla Židů byla jednou z hlavních příčin nevraživosti obyvatel města vůči židovské komunitě, které vyvrcholily pogromem o velikonoční neděli 23. dubna 1848 po nepravdivém obvinění Židů z krádeže zlaté monstrance ve farním kostele. Během pogromu došlo k drancování židovských obchodů a ničení domů v ghettu. V té době žilo ve Velkém Meziříčí asi 1000 obyvatel židovského původu.